

СЕДЕМТЕ СЛАВЯНСКИ ПЛЕМЕНА И ЧИСЛОВИЯТ МОДЕЛ НА СВЕТА

Елена Койчева

Едва ли има въпрос в ранносредновековната българска история, който да е бил толкова продължително и безрезултатно дискутиран, колкото въпроса за броя на славянските племена, включени в състава на създадената през VII в. българска държава. Може би причината за това е, че именно тези племена са свързани с едно градивно начало от историята на средновековна България, която се явява първото плодносно дърво, израснало върху развалините на Римската империя в борба с нейното продължение – Византия.

Противоречията са предизвикани от едно сведение на византийския хронист Теофан (косто не е така детайлно у патриарх Никифор, но чиято латинска версия намираме у Анастасий Библиотекар), че прабългарите покорили от съседните славянски племена или народи (τῶν Σκλαβινῶν ξθνῶν) така наричаните седем племена (ἐπτὰ γενεάς), настанили ги на югозапад, за да пазят границата с аварите, а северите преселили в източната част на Верегавската клисура, за да бранят земите, съседни на ромеите¹. Отбелязването на “седем племена” и “северите” е предизвикало изграждането на твърде противоречиви хипотези относно броя на славянските племена, участвували в образуването и граничното устройство на Първата българска държава.

Според едни автори изразът “ἐπτὰ γενεάς”, “generatio – nibus septem” може да се преведе със “седем рода, поколения или колена” (П. Шафарик, Г. Цанкова-Петрова, В. Бешевлиев), а според други като “седем племена”, понеже Теофан употребява γενεά като еквивалент на ἔθνος (= племе), докато термина “φνλή” същият автор използва в смисъл на “род, коляно”². Част от привържениците на теорията за “седемте славянски племена” включват към тях и

“северите” (Л. Нидерле, К. Шкорпил, П. Мутафчиев), докато други смятат, че северите са отделно племе и с него броят на славянските племена става осем (М. Дринов, И. Иречек, Г. Баласчев, Й. Трифонов, Ал. Бурмов, П. Петров)³. Доста по-различно беше мнението на проф. Иван Дуйчев, който, базирайки се на мистиката на числата в древността и средновековието, възприе 7 (седем) не като конкретно, а като символично число за “обозначение на множество”⁴. Неговото схващане само отчасти бе споделено⁵, но не намери достойно място в трудовете на българските медиевисти, които продължиха рефрена за 7, 8 и дори 9 славянски племена. Затова и целта на настоящото проучване е да доразвие тезата за символичното значение на числото седем, поддържана от най-вещия в класическата и византийската древност български учен – проф. Иван Дуйчев. Проблемът обаче се състои в това да се влезе в “интелектуално общуване” с хората от миналото, тъй като всеки творец е “дете на своето време”. Затова и задачата на историка е “не произволно четене на чужди мнения, но трудоемка дешифровка на дошлите до нас послания... Историята – пише един от най-добрите познавачи на средновековната цивилизация – не трябва да възпитава чувство на собствено превъзходство, – тя трябва да учи на взаимно разбиране. Не да съди, а да разбира – такъв е девизът на историка въобще и особено на историка от края на XX в.”⁶

Проф. Иван Дуйчев има всички основания да смята, че думата “*ἑπτὰ*” (седем) не трябва да се тълкува буквално и че зад нея не стои определена цифрова стойност. Преброяване на населението и фиксиране на неговата етническа принадлежност през този период не е извършвано. Още по-малко може да се вярва и на главните византийски хронисти – Теофан и патриарх Никифор, – които не са били непосредствени свидетели на живота и държавно-творческите процеси в земите на север от Хемус (Стара планина). Като се има предвид също така и абстрактното мислене на средновековния човек, за когото числата са имали условно значение и са били свързани с представите му за света, едва ли със седем е предаден действителният брой на славянските племена. През тази епоха понятието точност не се е прилагало по отношение на времето, пространството и числата. Последните са схващани като носители на идеи и качества, а не на количество или геометрични отношения⁷. Те са “магическо средство”, “проява на божествената хармония” в света и затова тяхната употреба е неточна и често доста произволна⁸.

Представата за сакрално-символното значение на числата се изгражда през античността и ранното средновековие от питагорейците и Августин. Според Питагор и неговите последователи във Вселената “всичко е числа” – музиката, цветовете, флората, фауната, Слънчевата система, и тези числа са “свещени”, тъй като “съществуват в Божията промисъл и изразяват божествена идея”⁹. У Августин божествената премъдрост се отъждествява с числата, които внасят определен ред и хармония в света и в космическата йерархия¹⁰. Като божествено начало числото лежало в основата на материалния и духовния свят и имало онтологически и гносеологически смисъл, откъдето произтича и вярата в неговото тайнствено и символно значение в културата на Изтока и Запада¹¹.

В системата на числовите кодове седем е смятано за “свещено”, “универсално” и “девствено число”. То много често се използва в античността и средновековието, като се започне от съчинението на Хипократ и се премине през библейската символика, за да се стигне до идеята за теологичния и чисто човешки смисъл на този числов символ¹². Култът към седмицата най-ясно е отразен в схващанията за седем чудеса на света, седем мъдрци, седем добродетели, седем смъртни гряха, седем възрасти, седем цвята на дъгата, седем тона на григорианската музика, седем дни на седмицата, седем климата на земята и т. н.¹³ В един арабски астрономически трактат от IX в. например като обитатели на седмия климат на земята са посочени славяните¹⁴. В писмо на папа Инокентий III (1198 – 1216) по повод коронацията на българския цар Калоян (1197 – 1207) и на архиепископ Василий се казва: “Когато Петър питал дали се прощава до седем пъти на брата си, колчем греша против него, казва се, че Господ отговорил: Не ти казвам до седем пъти, а седем пъти по седемдесет (Мат. 18, 22). Разбира се, тъй като цялото време се ограничава с числото седем дни (*gane cum omne tempus septem dierum littere concludator*), на това място умножената на себе си седмица означава всички грешки на всички, тъй като само Петър може да опрощава не само всичко, но и на всички греховете”¹⁵. С израза, че “цялото време се ограничава с числото седем дни”, Светият Отец е изразил средновековното схващане, отразено и в българската средновековна книжнина, за “седемте века” в съществуването на света. След тези седем хилядолетия (векове), които съставляват седем дни на великата седмица, ще дойде Страшният съд, а след него ще за-

почне осмият век – “безкрайното време на блаженство за праведните и на мъки за грешните.”¹⁶

В агиографската литература също могат да се открият много примери за употребата на числото седем, което най-често се свързва с някакъв персонаж. Например в “Пространното житие на Константин-Кирил” се разказва, че: Константин Философ бил седмото дете на “благороден и богат мъж на име Лъв”; “когато беше на седем години, детето сънува сън и го разказа на татко си и на майка си”; епископ Арсений бил “един от седемте епископи” в Рим, който помогнал на братята Кирил и Методий да отслужат литургия на славянски език; след смъртта на Кирил “папата наредил да го положат в ковчег и да заковат ковчега с железни гвоздеи. И така го държал седем дни, готвейки го за път”¹⁷.

Като се имат предвид особеностите на агиографския жанр и неговата стилистика, както и “склонността на средновековното съзнание към мистицизъм въобще и сакрализация на числовите отношения в частност”, може основателно да се оспори реалната стойност на числото седем (7), както и на неговите произведения ($42 = 6 \times 7$, $14 = 2 \times 7$ и т. н.). Това вече е направено от проф. Д. Петканова, която не отрича историческата достоверност на основните събития в житието, а само на числата в него с изключение на 2, 42, а вероятно и 6¹⁸. Прави впечатление, че от всички числа най-много в Пространното житие се използва 7 вероятно поради това, че то означава свършенство (седем добродетели) и е в синхрон с живота на първоучителя Кирил. Понякога, макар и рядко, е възможно числовият код да бъде вярно отражение на житиен факт – например за възрастта на Кирил (42 г.), за епископствата на Рим (7 на брой), но това съвпадение може и да е случайно. Все пак числата-символи в старобългарската литература умело са организирани и вплетени в композицията и текста на философско-теологичните и художествени творби и са носители на определен идеен смисъл.

В християнската литература единствено 14 се възприема като произведение на 2×7 ¹⁹. Интересен е фактът, че върху една карта на света от XIII в., наречена Ебсторфска (по името на немското градче, в което се е намирала), има текст, който гласи: “четирнадесетте Славянски варварски племена” (*Barbarorum gentes XIII Slavorum*)²⁰. Смята се, че това е заемка от по-стара карта, за чието изработване са използвани антични и средновековни източници²¹. В семантиката

на числата четиринадесет се свързва, от една страна, с разцвета и радостта (това е възрастта на мъжкия пубертет, на пълнолетието у някои народи), а от друга – с болката и страданието (14 спирки по пътя към Голгота)²². Отбелязването на “четиринадесет”, а не на “седем” славянски племена върху Ебсторфската карта, е още едно доказателство за недостоварността на числата, присъстващи в писмените и картографските паметници, при отразяване броя на племената, участващи като един от основните компоненти в новоформираната българска държава.

Може би именно през Византия числото седем навлиза в славянското средновековие като “мистично число”²³. Неговото тълкуване обаче може да бъде свързано с етническото самосъзнание и космогонията на славяните. Сред археологическите паметници на ранносредновековната българска култура се намират седмолъчни розети-пандативи от Плиска и Преслав, златни колани със 7 приложения от Мадара и др., което показва, че и у прабългарите 7 се явява съкрален символ²⁴. Той се запазва и до днес в българското народно творчество, където му е отредено достойно място²⁵.

Може ли в цитирания Теофанов израз седем да означава “множество”? Едва ли, тъй като в Светото писание за изразяване на многократност, множество или изобилие се използват словосъчетания като “седем пъти”, “седмкратно много пъти”, “седемдесет пъти по седем”²⁶. Тук е интересно да споменем и едно тълкуване на името Гог в смисъл на множество, сбор от племена. В едно църковно слово, описващо славяно-аварската обсада на Константинопол през 626 г., анонимен автор пише “че Гог означава сбора на племената, които бясното куче (аварският хаган) придвижи срещу нас. Защото името Гог означава множество и сбор от племена”²⁷. Когато разказват за славянските племена като за безбройно множество, ранносредновековните автори си служат с думи и изрази като “πλήθος ἄριθμον πλήθος” или “multitudines Scлавинorum”²⁷. В “Чудесата на Св. Димитър Солунски” се говори за славяните като за “безчислено множество, съставено от драговитите, сагудатите, велезгитите, ваюнитите и други племена”²⁸. У Теофан липсва подобно изброяване, а е употребено условното название “седемте славянски племена”, които вероятно са възприемани като един общ етносоциален организъм – Славиния²⁹.

Подобен случай на числова символика има и в раннохърват-

ската история. По данни на далматинския хронист архидякон Тома по тези земи заедно с готите на Тотила са дошли “седем или осем благородни племена, които се наричат лингони” и те подчиняват местното население³⁰. В своето съчинение “За управлението на империята” византийският император Константин Багренородни (913 – 959) говори за появата на Балканите на хърватски род, състоящ се от петима братя и две сестри, които завоювали Далмация след неколкогодишна борба с аварите (през 20-те, 30-те години на VII в.)³¹. Когато в европейската историография се коментират тези сведения, касаещи първообраза на раннохърватската държава, не се поставя въпросът за броя на племената (7 или 8), а преданието за петимата братя и двете сестри се разглежда като отражение на родовоплеменните представи на балканските славяни³².

Цифрата седем се среща и в други славянски родословни предания като например чешкото, според което безименният праотец на чехите бил баща на 7 братя, под чието ръководство те се преместили от Далмация в Чехия³³. Няма съмнение, че числото седем често е използвано в митовите и легендите, свързани с етногенезиса на славянските народи в Източна и Централна Европа. В митопоетичен контекст то може да бъде “*numerus perfectus*” за обозначаване на единство или космическо число, свързано с моделиране на микро- и макрокосмоса.

От най-дълбока древност хората се стремят не само да си обяснят заобикалящия ги свят, но и да създадат известен ред и хармония в представите си за него. Особено място в това подреждане заемат две важни категории на културата – пространството и времето. За да организира пространството, асоциативното мислене на славяни и прабългари изгражда два космогонични модела на света – хоризонтален и вертикален със съответните негови числови кодове – 4 и 3³⁴. С три се свързва вертикалният, триетажен модел на света, който се дели на: горен (или небесен) – това е светът на боговете, среден (или земен) – светът на хората, и долен (или подземен) – царството на мъртвите. Хоризонталният модел се изразява с числото четири, което символизира четирите посоки на света (изток, запад, север, юг). Съставено от сбора на 3 + 4, числото 7 обединява двата космогонични модела – вертикалният и хоризонталният – и се явява символ на идеалното единство на племената и народите, произхождащи от седем братя или седем рода (племена).³⁵ С това число е

представено от византийските автори и единоначалието на славянските племена, населяващи Северна България, които са възприемани като един общ етносоциален организъм.

От всички приведени дотук примери може да се заключи, че седем (7) е символично число, в някои случаи сбор от $3 + 4$, което обаче не означава множество, а по-скоро единство – идеално единство на универсума и политическо единство на племената. В славянските етногенетически легенди то има определена идеологическа функция и е свързано със степените на етническо съзнание. В него е отразен и славянският мироглед за вселената, което ни дава основание да го разглеждаме и като числов модел на света. Не е изключено сведението за седемте български славянски племена у Теофан да се базира на родословна легенда, подобна на чешката и хърватската. Както Константин Багренородни, така и Теофан, преработват тези легенди в духа на византийската политическа традиция и ги включват в повествованието си. По този начин византийската историография мотивира етногенетичното и политическо единство на славянските племена, участващи в образуването на балканските държави, които разкъсали византийския икуменизъм.

Разбира се, по тази тема сигурно би могло да се разсъждава още, тъй като духовният свят на хората от миналото е необятен и в общуването си с него ние не можем да му налагаме нашите съвременни категории и понятия. Това с особена сила важи за средновековното общество, което е едно семиотично общество, чийто ментален универсум съвременникът се мъчи да възроди. Използуването на числата в неговите паметници трябва да се разглежда като едно от средствата в духовния арсенал на човешката култура, чрез което средновековният човек е възприемал света и се е представял пред него. Затова и върху “историка лежи колосална отговорност: ... да възроди менталния универсум на тези, които отдавна и безвъзвратно са изчезнали в миналото, ... по възможност без да му приписва неприсъщи за него признаци. Отговорността на историка е двойка: пред хората на миналото и пред неговите съвременници.”³⁶

БЕЛЕЖКИ

¹ Чичуров, Л. С. Византийские исторические сочинения: "Хронография" Феофана. "Бревиарий" Никифора. М., 1980, с. 37, с. 154; Л И Б И, с. 249–250.

² Петров, П. Образуване на българската държава. С., 1981, с. 257, бел. 73.

³ Петров, П. Образуване..., с. 260–261, бел. 77; Военно-племенные союзы болгарских славян в VII в. – В: Этносоциальная и политическая структура раннефеодальных славянских государств и народностей. М., 1987, с. 51.

⁴ Дуйчев, Ив. Обединението на славянските племена в Мизия през VII век. – В: Българско средновековие. С., 1972, с. 82–83.

⁵ Станилов, Ст. Славяните в Първото царство. Варна, 1986, с. 52.

⁶ Гуревич, А. Я. Средновековый мир: культура безмолвующего большинства. М., 1990, с. 8–9.

⁷ Жевалие, Ж., А. Геербрант. Речник на символите. Т. 2, С., 1996, с. 597–599.

⁸ Гуревич, А. Я. Категории средневековой культуры. М., 1972, с. 264.

⁹ Жан Приор. Универсалните символи. С., 1993, с. 115.

¹⁰ Майоров, Г. Г. Формиране на средновековната философия. С., 1987, с. 307–309.

¹¹ Мифы народов мира. Энциклопедия. Т. 2, М., 1982, с. 629–631.

Кириллин, В. М. Символика чисел в древнерусских сказаниях XVI в. – В: Естественно-научные представления Древней Руси. М., 1988, с. 81; R. Holz. Sacramente im Wechselspiel zwischen Ost und West. Zürich-Köln, 1979.; The Oxford dictionary of Byzantium. Vol. 3, New York-Oxford, 1991, p. 1502.

¹² Дуйчев, Ив. Обединението на славянските племена..., с. 76–77. Meyer H. und R. Suntrup. Zum Lexikon der Zahlenbedeutungen im Mittelalter. Einführung in die Methode und Probeartikel: Die Zahl 7. Frühmittelalterl. Stud. II (1977), p. 1–73.

¹³ Кириллин, В. М. Символика чисел..., с. 84.

¹⁴ Калинина, Т. М. Арабские географы IX в. о славянах. – В: Славяне и их соседи. Международные отношения в эпоху феодализма. (Сборник тезисов). М., 1989, с. 7.

¹⁵ И Б И, XII, С., 1965, с. 325.; Български библейски речник. Фототипно издание, Цариград, 1884, с. 450–451.

¹⁶ Трифонов, Ю. Кога са писани Учителното евангелие на епископа Константина и Беседата на Козма Пресвитера. – Сп БАН, кн. VIII (29), 1939, с. 7–8.

¹⁷ Стара българска литература. Т. IV, С., 1986, с. 37, 38, 62, 63.

¹⁸ Петканова, Д. Числата в пространното житие на Кирил. – В: Studia Slavica Mediaevalia et Humanistica. Ricardo Picchio Dicata, II, Roma, 1986, p. 563–576.

¹⁹ Петканова, Д. Пос. съч., с. 566.

²⁰ K. Miller. Die Ebstorkarte, eine Weltkarte aus dem 13. Jahrhundert.

Stuttgart u. Wien, 1900, p. 46.; **W. Ohnsorge**. Zur Datterung der Ebstorfer Weltkarte. – In: Konstantinopel und der Okzident. Darmstadt, 1966, p. 277–278.

²¹ **Коледаров, П.** Средновековните карти като извор за българската история. – В: Помощни исторически дисциплини. Т. 4. С., 1986, с. 162.

²² **Жан Приор**. Универсалните символи, с. 133.

²³ **Дуйчев, Ив.** Обединението на славянските племена..., с. 78.

²⁴ **Станюков, Ст.** За връзката между символиката на числата през ранното средновековие и в българската народна култура. Сборник Преслав, 3. Варна, 1983, с. 125–129.

²⁵ **Иванова, З.** Типични числа в българските народни песни. Известия на семинара по славянска филология при Университета в София, кн. 4, 1921, с. 518 и сл., 524, 535 и сл., 553 и сл.

²⁶ **Български** библейски речник, с. 450.

²⁷ И Б И, VI, с. 55.

²⁸ **P. Lemerle**. Les plus anciens recueils des miracles de Saint Demetrius. P., 1979. I, Le texte, p. 175.

²⁹ Развитие етнического самосознания славянских народов в эпоху раннего средневековья. М., 1982, с. 52.

³⁰ **Thomas Archidiaconus**. Historia Salonitana. Dig. F. Rački, Zagrabiae, 1894, p. 24–27.

³¹ **Константин Багрянородный**. Об управлении империей. М., 1989, гл. 30, с. 130–131, 375–376, бел. 3.

³² **Акимова, С. А.** Развитие средневековых процессы в Центральной и Юго-Восточной Европе. М., 1988, с. 30.

³³ **Тржештик, Д.** (Прага). Славянские этногенетические легенды и их идеологическая функция. – В: Раннефеодальные славянские государства и народности. (Проблемы идеологии и культуры). С., 1991, с. 38–40. Studia Balcanica.

³⁴ **Стойнев, А.** Българските славяни. Митология и религия. С., 1988, с. 62–64; Светогледът на прабългарите. С., 1986, с. 121–129.

³⁵ **Тржештик, Д.** Цит. съч., с. 41.

³⁶ **Гуревич, А. Я.** Средневековый мир..., с. 8–9.